

Construir les fronteres de la frontera quan no hi ha frontera

Oscar Jané

Un títol pot ser provocador o senzillament evocar quelcom, obrir, fer percebre, o talment ser i existir.

Què són les fronteres? Tenen un rerefons de lògica natural, si entenem fronteres com a espais *lògics*. Naturals, però, significa sense fronteres humanes. La lògica de la natura s'enfronta en aquest sentit a les dificultats plantejades pels interessos humans, uns espais "fets".

L'home necessita posar límits al seu espai. És una necessitat de visualització de l'entorn, de control de l'espai on es mou; un control que pot ser senzillament individual, col·lectiu, de seguretat psicològica i de poder. L'espai de la frontera humana personal i/o col·lectiva, doncs, és concèntric, del més íntim al més vast: les cambres, la casa, el camp, el poble, la vall, la comarca, etc. Cadascuna d'aquestes etapes representa el més personal respecte al pas següent, un espai de tranquil·litat, de domini —però no forçosament, de dominació. D'alguna manera, l'obsessió de l'home és posar límits per no sentir-se desemparat, per controlar la seva pròpia vida, en el seu món. Delimitar de dins enfora, afegint símbols i claus en l'espai sagrat que envolta la seva vida. La sacralització de l'espai va fer-se des de l'època antiga i, en el pas entre l'era medieval i la moderna, esdevingué fonamental en el control sociopolític de les societats. La delimitació ha existit sempre, i en l'actualitat

té la seva mateixa projecció a les ciutats, on els referents d'un barri, amb una certa identitat històrica i arquitectònica, el referencien i en marquen els límits, sovint des d'un punt de vista positiu-discriminatori.

Per tant, existeixen fronteres de molts tipus. Partint d'aquesta idea, són més presents que cap altres les fronteres interiors. Se superposen i es reemplacen progressivament, i creixen. Hi ha un procés fronterer delimitador que va d'allò micro a allò macro. Aquí és on pren efecte la idea expressada per l'etnocentrisme, llargament treballat en l'àmbit tribal i social per Marshall D. Sahlins. Amb aquesta teoria es juxtaponen les *limitacions* conscients i inconscients, atorgant personalitat pròpia a la *consciència d'identitat*. L'home se centra en el seu interior (mental, social, tradicional, lingüístic —com ara les isoglosses que indiquen delimitacions en espais de conflicte polític i, doncs, evocuen una terra de frontera—) per convertir-se en subjecte, per tant en veí d'un poble, d'un barri, i d'aquí a la regió... fins a l'Estat, en els nostres dies. Fins i tot, assoleix referents limitadors *supra*, com ara la Unió Europea, o *mega*, com la projecció d'un món global, més enllà d'un continent, un ordre occidental, per exemple.

En un cert sentit, la fronterització progressiva experimentada per l'home i transmesa de generació en generació, arrelada i estesa, consensuada i reconeguda a voltes de manera poc explícita, és senzillament la delimitació de la identitat, des del jo a l'altre. Juga i manipula gairebé sempre els dos mateixos —i antagònics— elements: la similitud i la diferència. Es dibuixa, això sí, un escenari general que mostra com, a mesura que s'avança en el temps, es va cap a allò macro, és a dir, l'Estat. Hi ha en tot moment un aprofitament de les estructures micro.

Aquesta imatge de la finestra representa el que hom vulgui percebre, entre un interior i un exterior, entre els límits visuals i els més profunds, aquelles fronteres interiors que fan de la natura un espai polític assumit. La realitat oficial: un espai natural amb tres fronteres administratives, teòricament dues són naturals, al marge occidental del Pirineu català. La realitat de la identitat pròpia i col·lectiva rau en la superació de les normes preestablertes i fixades per *altres* com *nosaltres*.

Al marge de reflexions fetes a partir de temes transversals que componen un territori com a similitud/diferència i veure si existeixen ponts o transformacions, es pot afirmar el següent: les historiografies dels segles XIX i XX (i encara més) donen vida sobre paper a les fronteres des de la contemporaneïtat, a través de la demostració a partir d'una voluntat o interès científic i/o polític. D'aquesta manera, són elles les que assoleixen la fixació de les antigues fronteres —mot evolutiu i, per tant, amb accepcions i aplicacions variables segons les èpoques— i en transformen d'altres. Això vol dir que plantegen un problema —o, més aviat, no el perceben— davant la lògica i recurrent reconfiguració de les fronteres; perquè si hi ha un veritable antònim de la frontera, és el de “definitiva”.

Si cal evocar un exemple, és adient l'evolució aplicativa mateixa del tractat dels Pirineus (1659) que limità els espais territorials de dues monarquies, la d'Espanya i la de França, o bé atorgà més espais, més drets sobre les comunitats a una d'elles. L'interès polític contemporani juntament amb l'evolució conceptual fa que la frontera prengui forma, que surti del paper o de les casernes militars. Així, on hi ha una vall i crestes, antics llocs de reunió, a voltes conflictes, és a dir, contacte, ara hi veuen barreres. On hi veien mar, també aquesta farà barrera, lluny dels ponts mítics de la Mediterrània amb el comerç o bé el pirateig. Els tractats de Baiona (1856-1868) s'encarregaran de marcar sobre el terreny els límits volgudament nacionals pels Estats que s'hi donen cita. I en aquest moment, potser no tant per un enfrontament directe entre ambdós països, sinó per la voluntat d'un d'ells, el francès, de mostrar a Europa les seves marques, els seus dominis, per damunt de poblacions i cultures. Les fites sobre les línies imaginàries de la frontera són el senyal de l'existència d'un Estat, o, vist d'una altra manera, la diferenciació respecte del que se situa al davant. La sacralització dels límits i la seva referenciació visual imposada verticalment, i no pas per la societat mateixa com en els antics temps, és una veritable revolució, signe del nacionalisme d'Estat de l'era contemporània.

La nostra reflexió final ve representada per un seguit d'imatges que no necessiten comentari: paisatges de mar i muntanya, llocs de memòria successius i quotidians (cementiris, camps, camins, ponts, pobles, rius, monuments), projeccions locals de les guerres (nous elements de memòria: llocs de batalles i destrucció; retolació canviant), elements col·lectius com la

religiositat, la llengua i l'arquitectura (esglésies, etc.), enemics referenciats (contraidentitats)... Com deia Pierre Vilar, les fronteres són el lloc ideal per a observar la història del món. Ara només cal saber on se situen realment aquestes fronteres i de quina manera fluctuen, des del nostre interior fins a l'espai físic. Evoquem, en qualsevol cas, l'(a)frontera:

(a) frontera VISUAL (Anglaterra, Bòsnia —Mòstar—, Cerdanya, Menorca)

(a) frontera de RELIGIOSITAT i TRADICIÓ (referents socials i identitaris des dels i als Pirineus)

(a) frontera d'ART (un artista *català*, Rigau, dues maneres de representar la vida, dues identitats)

(a) frontera de COMUNICACIÓ (camins, ponts, contactes tradicionals: la Cerdanya, el Pallars, qualsevol lloc de qualsevol vessant del Pirineu)

(a) frontera de TRANSFORMACIONS (retolació, llengua, símbols, cases, memòria de morts... a la Cerdanya)

(a) frontera dels MAPES (intencionats, reals, evolutius, històrics)

(a) frontera MILITAR (fortificacions i altres presències sobre l'espai físic, sobre l'espai humà i col·lectiu. Altres formes d'afirmació de "l'Estat"/poder vertical: Besançon, Montlluís, Querol)

(a) frontera TRADICIONAL/ACTUAL (l'economia pot guiar la frontera... és el cas d'Andorra amb el tabac)

(a) frontera NACIONAL, entre patrimoni i turisme (exemple de l'exportació de l'art romànic de Taüll com a símbol de la nació catalana al segle XX o com a atracció turística multicultural al segle XXI)

(a) frontera HÍBRIDA al segle XXI (centre de Barcelona, el 2006)

L'epíleg d'un *sense comentaris* com aquest podria ser infinit o bé cloure's per avançat. Però una darrera reflexió s'imposa, i no és altra que l'afirmació mateixa del títol d'aquest article: "Construir les fronteres de la frontera quan no hi ha frontera." ¿Per què en el nostre univers idiomàtic, comú a d'altres llengües i subscients europeus i llatins —de llengua romànica, sobretot—, allò que expressem amb el mateix terme per a intentar dir quelcom de diferent, es fa per aquesta mateixa raó tan difícil, quan, en d'altres idiomes, "el terme" poden ser tres idees completament diferents?:

*To construct the boundaries
of the frontier
when there is no border.*